

Маргарита Сергејевна КАШУБА*

КОНФЛИКТНА СИТУАЦИЈА У ДРЖАВНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ

Аутономна Покрајина Косово и Метохија
– прошлост и садашњост

Истраживање проблема међусобног односа државе (у датом контексту ради се о комплексу структуре власти на разним нивоима) коју чине њене административно-територијалне јединице и њихових граница (република, аутономних покрајина, области) и овог или оног етноса има не само велики научни него и практични значај. Нарочиту актуелност овај проблем добија у полиетничким земљама у периоду било каквих кардиналних измена у њиховом животу, на пример за време стварања нових држава или радикалних промена постојећих држава у вези са одређивањем граница њихових субјеката и статуса тих субјеката.

Распад СФРЈ до кога је дошло почетком 90-их година XX века, као и низа других држава Источне Европе (СССР, ЧССР), и на њиховој основи стварање нових држава изазвао је крах тоталитарних режима, као и комплексни фактори и то социјално-економски, политички, културни. Битну улогу при том играо је и национално-конфесионални став становништва. То је нарочито актуелно због тога што су се у полиетничким земљама Источне Европе последњих деценија XX века све чешће заостравали међунационални конфликти. Они су постајали толико затегнути да су озбиљно утицали на функционисање државе, на њену унутрашњу структуру.

Истовремено, у процесу радикалних промена у једним земљама или распада других, као фактори који су допринели настанку или продубље-

* Кашуба Маргарита Сергејевна, Институт за етнологију и антропологију Руске академије наука

њу конфликтне ситуације, налазе се и фактори као акције законодавних и извршних власти на разним нивоима; идеје друштвених кретања и опозиционих партија, које изражава њихова елита и пропагирају разна средства масовне информације; међунационални односи.

Не сме да се заборави ни она улога коју игра фактор спољног утицаја међународних организација светског и регионалног нивоа (ОУН, ОБСЕ, ЕЗ, НАТО и друге); земаља као што су Русија, Немачка, Француска, Енглеска, САД; организација створених на бази конфесије – то се пре свега односи на ислам и уједињене исламске земље, настале на његовој основи.

Као резултат распада СФРЈ настало је пет независних држава. Као правни наследник бивше СФРЈ појавиле су се две њене републике, уједињене на федеративним основама – Србија и Црна Гора које су у априлу 1992. год. основале државу под називом Савезна Република Југославија (СРЈ), од фебруара 2003. г. – Државна Заједница Србија и Црна Гора. Остале републике СФРЈ (у њеном саставу било је шест република) такође су постале самосталне државе. То су Република Босна и Херцеговина, Република Македонија, чији назив оспорава Грчка, што узима у обзир светска заједница па зато у званичним документима фигурира назив „Бивша југословенска Република Македонија”, Република Словенија и Република Хрватска.

Распад држава Источне Европе (СССР, СФРЈ, ЧССР) одвијао се у условима дубоке политичке и социјално-економске кризе, а степен исте зависио је од конкретне ситуације у свакој од њих. У полиетничким земљама, пре свега у СССР и СФРЈ ситуација се заоштравала, расла је затегнутост у међуетничким односима, што је провоцирало конфликте који су повремено долазили до оружаних.

При анализи процеса распада СФРЈ неопходно је узети у обзир и чињеницу да је њена јединствена државна територија била релативно кратког века – од децембра 1918. год. Такође се не сме порицати чињеница да је карактер ове државне творевине био вештачки; ово питање је више пута расправљала научна и политичка јавност земље.

Није чудно што су се у таквим условима радикалне промене у политичком и социјално-економском животу одвијале дуго и врло болно. Ако се упореди процес распада све три горенаведене источноевропске земље, које су нестале са политичке карте, онда је очигледно да је најдраматичнија ситуација настала у СФРЈ. Њен распад су пратили ратни сукоби који су прерасли у грађански рат. Анализа догађаја који су пратили процес распада СФРЈ и настанак нових држава показао је да кон-

фликтност на националној основи не само да се није смањила него – напротив – појачала се.

У периоду конфликта, нарочито последњих година, дошло је до бурног пораста национализма који, према класификацији, предложеној од стране професора Л. М. Дробишеве, припада типу класичног етноприоритетног национализма, оријентисаног „...на независну државу и доминантну улогу основног етноса у њој”.¹

Првобитно међунационални сукоби, који су добили карактер ратних операција, захватили су бивше републике СФРЈ, а сада суверене државе, као што су Хрватска и Босна и Херцеговина.

Неколико стотина хиљада Срба који су живели у Хрватској, без обзира на тамошње присуство међународних мировних снага, после бројних ратних сукоба са хрватском регуларном војском били су принуђени да напусте границе Хрватске где су они и њихови преци живели дуги низ година.

Још трагичнији су били догађаји, тачније, био је то грађански рат – у Босни и Херцеговини, који су довели до погибије цивилног становништва, уништења материјалних вредности, мржње њених грађана различитих националности, масовне миграције ван граница републике и принудног пресељења многих људи у границама републике. У босански конфликт биле су увучене суседне државе – Република Хрватска и Савезна Република Југославија, као и низ европских земаља, САД, исламске земље и међународне организације као ОУН, ЕЗ, НАТО и друге.

Последњих година XX века ратни пожар избио је и у Савезној Републици Југославији чији је центар постала Аутономна Покрајина Косово и Метохија. Овај конфликт који је постепено сазревао током неколико деценија такође је довео до огромних људских губитака, уништења великог дела економског потенцијала не само на Косову и Метохији него у Србији у целини. Огромна штета нанета је историјским споменицима на Косову, чији губитак је ненадокнадив за светску културу. Многи становници покрајине, како Срби тако и Албанци и представници других етноса који насељавају покрајину, били су принуђени да напусте своју домовину и да постану емигранти. Међуетнички односи у време које је претходило оружаном сукобу и за време самог оружаног сукоба постали су тако затегнути да слободно можемо да их окарактеришемо као отворено непријатељске. Као резултат овог сукоба потискивана већина неалбанског становништва, пре свега Срба, одлазила је са Косова, на-

¹ *Суверенитет и етничка самосвест: идеологија и ѡракса*, М., 1995, стр. 39.

стојећи да сачува свој живот и живот својих ближњих. Без обзира на то што је сада на Косову формално успостављен мир, уз присуство континента миротвораца из различитих земаља, ситуација је таква (ово питање ће надаље бити детаљно расветљено) да и они малобројни Срби, који су још остали у покрајини, сада одлазе. Косовски конфликт знатно је отежан отвореном интвенцијом НАТО алијансе, која је почела 24. 03. 1999. г. на суверену државу – Савезну Републику Југославију.

Основна нит чланка је теза о узајамној вези национализма, мобилизације на етничкој основи и конфликтне ситуације. Крајња напетост може да доведе до поремећаја територијалног интегритета земље: са једне стране, конфликт изазива пораст национализма, заоштрава његово испољавање, а са друге – национализам заједно са другим факторима, у зависности од конкретне ситуације, може да повећа или смањи ниво конфликта, да му промени карактер, да појача политичко јединство на етничкој основи.

*

Проучимо ову тезу на примеру две основне етничке групе становништва на Косову и Метохији – Албанаца, који апсолутно преваладају по бројности, и Срба. Исто тако не треба заборавити да у покрајини живе представници других етноса; то су углавном Муслимани (у датом случају – етноним једног од југословенских етноса), Цигани, Црногорци, Турци и други.

Територија ове административне јединице је 10.887 m² што чини 12,3% укупне територије Републике Србије.² Бројно стање према попису обављеном у СФРЈ 1981. године је 1.584.441 становник, тј. приближно 17% становништва у Србији.³ Према подацима пописа у СФРЈ, 1991. године бројно стање износило је 1.956.196 становника. Оно је израчунато по оцени стручњака Савезне управе за статистику, јер су Албанци бојкотовали дати попис становништва. У целини у Републици Србији у попису је учествовало свега 24.497 Албанаца, од тога 9091 – на територији Косова и Метохије.⁴

² Подведено под: *Статистички билтен Југославије* 87, Београд, 1987, стр. 8.

³ Подведено под: *Национални састав становништва, домаћинства и сјанова 1981. године* // Статистички билтен, Београд, 1982, бр. 1295, стр. 14, 16.

⁴ Радовановић М.: *Срби, Албанци и остали етнички на Косову и Метохији, са освртом на њихове међуетничке односе и њихова условљеност* // *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*, Београд, 1988, стр. 67, 68.

Објективна оцена природе косовског конфликта, супротстављања становника покрајине, експлозије национализма у обе конфронтиране етничке групе, политичког јединства на етничкој основи захтева упознавање са историјом овог региона од средњег века све до данас (у појам „данас” укључујемо не само реалност данашњице него и одређени период који је претходио, чија је граница за Државну Заједницу Србија и Црна Гора, као и за друге републике бивше СФРЈ, сада суверене државе, условно може сматрати оснивање СФРЈ), са социјално-економском, етнодемографском и конфесионалном ситуацијом, са административним уређењем.

Средњовековна српска држава – настала крајем XII века – у свој састав укључивала је и територију садашње Покрајине Косово. Управо за овај регион везана је тужна страница у историји српског народа: овде се крајем XIV века (1389. г.) одиграла битка позната као битка на Косову пољу или Косовска битка између Срба и Турака, из које су последњи изашли као победници, што је практично довело до губитка независности дугих пет векова не само у српским него и другим југословенским земљама. Тек почетком XX века Косово се ослободило од Османлијског царства – као резултат балканских ратова Србији је припало Косово и део Метохије (други део припао је Црној Гори). После оснивања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године (од 1929. г. – Југославија) ови региони ушли су у њен састав.

У Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (до 1963. год. – Федеративна Народна Република Југославија) Косово и Метохија били су у саставу Републике Србије као аутономна област – Аутономна косовско-метохијска област – Устав 1946. г.; даље према Уставу из 1963. године Аутономне Покрајине – Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово и Метохија, при том звала се час Косово, час Косово и Метохија. Данас Аутономна Покрајина Косово и Метохија је у саставу Србије која заједно са Црном Гором чини Државну Заједницу Србија и Црна Гора. Ради краткоће, покрајину називамо Косово.

Било би врло сврсисходно дати кратку етничку карактеристику становништва овог региона у разним историјским периодима. Као што је већ поменуто, ова територија улазила је у састав српске државе још у раном средњем веку (скраја XII в.) и имала је убедљиво већинско српско становништво. Суштинске промене етничког састава становништва на Косову, мада не одмах, десиле су се када су Турци покорили српску државу. За време турске владавине већи део Срба био је принуђен да напусти ове крајеве и мигрира у северније области, преко Саве и

Дунава. Такве сеобе дешавале су се током XVI-XIX века. У то време то је изазвало пораст антитурског расположења и активизација Аустријске империје због чега је Porta предузела низ корака против јачања ових процеса. Један од њих био је насељавање Турака и Албанаца у Старој Србији крајем XVII-XVIII века. До тада је већина Албанаца попримила ислам, мада је процес исламизације текао и даље све до краја XIX века. У стратегијски важним крајевима (Вардарска Македонија, Косово, Метохија, Санџак) то је довело до насељавања Албанаца. Подвучимо да су Албанци и раније, спуштајући се са планина у долине, доспевали на територију бивше СФРЈ, па и на Косово, али њихових масовних насељавања овде није било до краја XVII века. Првобитно су се насељавали на земљу са које су Турци иселили Србе, а затим су сами потискивали Србе, освајали њихову земљу због чега је дошло до знатних миграција Срба из овог региона.

На тај начин створена је географска зона са муслиманским становништвом, која као да је одвајала територију православног становништва овог региона – Срба и Црногораца. Поред тога треба истаћи да је за време османлијске владавине део косовских Срба прешао у ислам, што им је давало важне привилегије, на пример могућност да достигну одређени положај у хијерархијској структури Османске империје, да избегну јаничарство, да сведоче на суду; да граде куће не поштујући норме које одређују освајачи; да поседују оружје и још много тога. Ипак, без обзира на то што је знатни део Срба у различито време владавине Турака на Косову и Метохији био принуђен да напусти ову територију, они су, како православни тако и исламизовани, крајем XIX века још увек чинили скоро половину укупног становништва овог региона.⁵

Због тога што се освајање југословенских земаља од стране Турака, као и ослобађање од њихове владавине није одвијало истовремено, становништво је активно мигрирало из једних области у друге. Нарочито Муслимани су се пресељавали на земље које су освојили Турци, јер су овде имали значајне привилегије, час су их, напротив, напуштали, ако су Турци у овом или оном крају губили своје позиције. Тако, у последњој четвртини XIX века, када се стварала Српска кнежевина, на Косово се преселио део Албанаца – Муслимана, који су живели на територији која је ушла у састав кнежевине.

⁵ Гускова Ј. Ј.: *Динамика косовске кризе и политика Русије // Косово. Међународни аспекти кризе*. М., 1999, стр. 34; Барјактаревих М.: *Међуејнички односи Срба и Арбанаса // Ејнички односи Срба ...*, стр. 46, 49.

Творевину из 1912. године албанска држава имала је претензије да Косово и Метохију укључи у свој састав, али међународна заједница то није прихватила и ова територија је ушла у састав Србије. Вероватно од тада може да се рачуна политичка конфронтација Србије (касније – Југославије) и Албаније за стицање превласти у овом крају, иако се она често испољавала у скривеној форми, али парола да се области с компактним албанским становништвом – то су пре свега Косово и Метохија, припоји Албанији и услед тога стварање „Велике Албаније” широко су искористили албански националисти у обе државе што је био један од фактора дестабилизације стања у АП Косово и Метохија.

За време постојања тзв. прве Југославије (пре стварања федерације) вођена је политика великосрпске хегемоније, која се између осталог испољавала и кроз посрбљавање појединих територија државе, па и на Косову. Према специјалном распореду власти (1920. год.), по повлашћеним условима као што су: ослобађање од пореза, давање најбоље земље и имања, велики број земљишних парцела, снабдевање пољопривредним алаткама итд., овамо су пресељавани Срби из разних региона земље – из Србије, Црне Горе, као и из Херцеговине, Хрватске (из Лике). Карактеристично је да су ти досељеници често потпуно преносили у нова места називе оних села из којих су дошли (Србица, Србовац, и др.) или су им додавали локалне топониме (Србобран код Пећи, Шумадија код Призрена и сл.).⁶

За време Другог светског рата, када су фашистичка Немачка и Италија водиле политику распарчавања Југославије, знатни део Косова и Метохије ушао је у састав тзв. „Велике Албаније”. По подацима америчких специјалних служби, од априла 1941. до августа 1942. године, Албанци су ликвидирали око 10 хиљада Срба, а број српских избеглица за све године окупације износио је 100 хиљада људи. Отприлике исто толико Албанаца се за то време из Албаније преселило на Косово.⁷

Како у научној тако и у друштвено-политичкој литератури питање националне политике Савезне владе Југославије на Косову после II светског рата расветљавано је крајње оскудно. Тек последњих година на странице штампе почели су да продиру посебни материјали, који сведоче о томе да повратак становништва, које је у годинама рата бежало

⁶ Ј. Цвијић: *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд, 1966, стр. 199, 335, 339; *Историја Југославије*, М., 1963, т. 1, стр. 212; *Енциклопедија Југославије*, Загреб, т. 7, стр. 675.

⁷ Цитирано по: Гускова Ј. Ј.: *Динамика косовске кризе ...*, стр. 35.

из овог краја, влада не само да није стимулисала него, напротив, правила је препреке таквој ремиграцији. Тако је марта 1945. године Народни комитет ослобођења Југославије донео специјалну Резолуцију „О привременој забрани повратка колониста у места претходног боравка” – у Македонију, на Косово, Метохију, у Срем и Војводину.

Уосталом, треба истаћи да убрзо после доношења поменуте Резолуције (у августу исте године) уследио је Закон о ревизији доделе земље колонистима, због чега је неким од њих било дозвољено да се врате. Такође неопходно је узети у обзир да је све до краја 80-их година XX века државна граница са Албанијом чувана врло лоше, што је албанским избеглицама омогућавало да прелазе и попуњавају број Албанаца на Косову и Метохији.

Постоји мишљење да је таква ситуација могла да олакша стварање Југословенско-албанске федерације у коју би Албанија ушла као засебна република (такво мишљење изазвао је саборац Јосипа Броза Тита, познати политичар и научник – М. Ђилас) и шире – стварање Балканске федерације, чији је један од носилаца идеје био Јосип Броз Тито, који се годинама борио за њено оживотворење. У југословенској историографији овакву Титову политику једни су разматрали као средство за освајање Албаније и истовремено као начин уништења историјске свести српског народа; други је оцењују као стратегију слабљења Срба у Југославији; трећи виде у њој могућност да се смањи територија Србије да би се избегао синдром „великосрпске претње”.⁸

Пре него што окарактеришемо етнички састав становништва на Косову, подвући ћемо да је у СФРЈ по попису из 1981. г. било 1.730.878 Албанаца, од тога 1.303.032 становника у Републици Србији, 14% њеног укупног становништва; сем тога, знатан број њих је живео у Македонији – 377.726 становника – 19,8% укупног становништва републике, као и у Црној Гори – 37.735 становника – 6,5% њеног укупног становништва.⁹

Навести тачне податке о бројном стању Албанаца у покрајини средином 90-их година није могуће, јер се званични подаци Статистичког

⁸ М. Радовановић: *Срби, Албанци и остали етнички народи на Косову и Метохији, са освртом на појаву међуетничке флуктуације и њихова условљености // Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*, Београд, 1988, стр. 82, 83; Гускова Ј. Ј.: *Динамика косовске кризе...*, стр. 35, 36.

⁹ Национални састав, стр. 8, 10, 12, 14.

завода Југославије и подаци који потичу са Косова битно разилазе: то је 917 хиљада (66% становништва) и 2 милиона.¹⁰

Нагло заоштравање конфликтне ситуације у последњој деценији ХХ века довело је до тога да у овом периоду Албанци чине скоро 90% становништва покрајине (по оцени стручњака). Услед миграционих и демографских процеса, за време постојања СФРЈ створена је следећа слика етничког састава становништва на Косову.

По материјалу пописа становништва, а у СФРЈ их је било 6, испољава се динамика бројног стања и удела у њој сваке истраживане етничке групе од 1948. до 1991. год. У том периоду све становништво на Косову порасло је скоро 2,7 пута (са 727.820 на 1.956.000 становника), истовремено проценат Срба пао је са 23,6 (1948. г.) на 9,9 (1991. г.); док је удео Албанаца порастао са 68,4% на 81,4%.¹¹

По бројном стању преовлађујућа етничка група на Косову су Албанци – по подацима пописа из 1991. год. било их је 1.956.072. По оцени стручњака попис је дојкотовало 81,59% укупног становништва. Друга по бројности етничка група на Косову су Срби – 194.190 становника (9,93% укупног становништва). Поред њих тамо су живели Муслимани – 66.189 становника – 3,3% становништва; Цигани – 45.745 становника – 2,34% становништва; Црногорци – 20.365 становника – 1,04% становништва; Турци – 10.445 становника – 0,53% становништва; Хрвати – 8.062 становника – 0,41% становништва. Бројно стање било ког другог етноса који живи у овој покрајини – Македонаца, Словенаца, Чеха, Немаца и других, било би безначајно и не би чинило ни 0,46% становништва покрајине.¹²

Као што је горе наведено, бројност Албанаца на Косову знатно је порасла – током 33 године, колико је прошло између пописа 1948. и 1981. год. – порасла је на 728.394 становника, тј. приближно 2,45 пута.¹³

Код Албанаца Косово је постојано један од највећих показатеља наталитета у земљи, мада је национална припадност – тек један од комплекса

¹⁰ Гускова Ј. Ј.: *Косово: ново искушење за руску дипломатију* // *Независимаја љазе-ша*, 12. 03. 1999.

¹¹ Гоати В.; Јанић Д.; Векарић В.; Вереш В.; Вукмановић М.: *Процес демократијације и етнички односи у СР Југославији*. Рукопис // Реферат на Форуму етничких односа, Београд, 1997.

¹² Радовановић М.: *Срби, Албанци и остали етнички на Косову и Метохији, са освртом на појаве међуетничке флуктуације и њихова условљености* // *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*, Београд, 1988, стр. 67, 69.

¹³ Подведено под: *Национални састав*, стр. 16.

фактора, при том није одређујући када је у питању број деце у породици. Према стању за 1952. годину, на пример, било је 44,7 рођења на 1000 становника и мада се до 1981. године ова цифра смањила на 30,2 рођења, свеједно, такав показатељ је знатно премашио просечан југословенски – 16,4 рођења.¹⁴

Подаци пописа из 1961. године, на пример, сведоче да је у земљи у целини свака жена старости 35–39 година у просеку имала 2,7 детета, мада разлике у броју деце код жена различитих националности су врло значајне – од 5,5 деце код Туркиње и 5,4 код Албанке, до 2 (двоје) деце код Словенке и 2,5 – код Српкиње.

По подацима из 1971. год., на сваку удату жену у СФРЈ старосне доби од 15 до 49 година долази 2,36 живорођене деце, при том показатеље изнад просечних југословенских опет су имале Албанке – 4,17 детета (респективно Српкиње – 2,09 детета).¹⁵

Породица која се састоји од 8 до 10 чланова је обична појава за Албанце на Косову. Тако, по подацима пописа за 1981. г., у СФРЈ просечна бројност домаћинстава износила је 3,62, али на Косову са претежно албанским становништвом достигала је 6,92 члана, поређења ради, у Аутономној Покрајини Војводина – свега 3 члана, у Србији без покрајина – 3,43 члана.¹⁶

Висок наталитет, продужен просечан људски век, смањена смртност деце – све то условљава висок природни прираштај становништва.

У бившој СФРЈ објављена је равноправност језика свих народа и народности (званично у СФРЈ издвајали су се народи – то су Македонци, Муслимани, Срби, Словенци, Хрвати, Црногорци – и народности – сво остало становништво у земљи, међу њима и Албанци), што је било унето у уставе државе, њених република и аутономних покрајина. Устав СФРЈ из 1974. године, у поређењу са ранијим уставима из 1946. и 1963. године, проширио је сферу употребе језика народности.¹⁷ У Краљевини Југославији потлачени положај народности (националних мањина) од-

¹⁴ *Статистички годишњак Југославије*, 1983, Београд, 1983, стр. 80, 436; Рашовић: *Дейтерминанте фертилитета становништва у Југославији*, Београд, 1971, стр. 39.

¹⁵ Рашовић М.: *Дейтерминанте фертилитета становништва у Југославији*, Београд, 1971, стр. 133; Брезник Д.; Јончић К.: *Утврђивање и израда социоекономских индикатора за националности у Југославији // Становништво*, Београд, 1979, 1980, бр. 1–4, стр. 39.

¹⁶ *Статистички годишњак Југославије*, 1983, стр. 435.

¹⁷ Кашуба М. С.; Мартинова М. Ј.: *Нова етнoлитичка карта Балкана*, М. 1995, стр. 35.

сликавао се и на положај њихових језика. Тако Албанци, као и Турци, Бугари нису имали ниједну школу на матерњем језику, а да не говоримо о издавању новина, часописа и књига.

Одмах после оснивања федерације почеле су да се отварају разне школе или одељења на језицима народности. Тако, на пример, школске 1986/87. године на Косову је радила 1221 основна школа и 165 средњих школа, у којима се настава у целини или у појединим одељењима одвијала на албанском језику.¹⁸

Систем образовања на Косову имао је много заједничког са системом образовања у Албанији. Установљена је размена наставника, настава се често изводила по програмима и уџбеницима припремљеним у Албанији. То је свакако био допунски фактор „албанизације” становништва, пораста сепаратистичких расположења.

У етнички разнородним регионима такође је постојао покушај да се у основне школе напоредо са матерњим језиком уведе обавезно изучавање језика средине, називали су га „језиком којим се општи у средини”. Али ова новина, која је требало да смањи ниво конфронтације у овим регионима, пре свега имало се у виду Косово, није се одомаћила – то се објашњавало или тиме да нема довољно квалификованих кадрова, или да становништво не жели.

Поред школа са наставом на албанском језику, на Косову су почеле да раде средње и више школе. 1970. године отворен је универзитет са наставом на албанском и српском језику; убедљиву већину студената чинили су Албанци. 1978. године основана је Академија наука и уметности Косова.

Међу новинама, часописима и књигама на језицима народности највише издања било је на албанском језику, што је потпуно објашњиво, јер је ова народност најмнобројнија. Тако, на пример, 1988. године на албанском језику издата је 351 књига, 35 новина и 14 часописа.¹⁹

СФРЈ је добила тешко наслеђе у свим сферама живота – пре њеног оснивања политички, социјално-економски положај разних региона земље и културни ниво становништва био је врло различит, што се умногоме објашњавало њиховим различитим историјским судбинама.

Главни правац политике, која се спроводила у СФРЈ, са једне стране, био је економски и културни развој земље у целини, а са друге – убрзаним темпом економски развој мање развијених република и аутоном-

¹⁸ *Статистички годишњак Југославије*, 1989, Београд, 1989, стр. 373.

¹⁹ У истој књизи, стр. 393, 394.

них покрајина као што су Босна и Херцеговина, Македонија, Црна Гора и Косово. Њихова економија је заостајала у поређењу са другим републикама у земљи, без обзира на то што је тамо, нарочито на Косову, било великих резерви руда злата, олова, хрома и др., извора електроенергије, којом се у знатној мери снабдевала цела Србија. Ови региони су додатно субвенционисани из средстава буџета федерације и буџета развијенијих република, дате су им пореске олакшице и др.

Све то допринело је развоју индустрије у земљи, новом међусобном односу између индустрије и пољопривреде у корист индустрије, промени социјалне структуре становништва, расту његове културе и образовања.

Ипак, упоредо са овим позитивним променама, отприлике средином 60-их година, у економији земље почела је да се испољава одређена нестабилност, коју је у првом реду изазвало заостајање грана важних за живот, као што су енергетика, црна металургија, пољопривредна производња и др.; запажао се раст цена, а затим је уследила инфлација. Сачувала се ранија, а делимично чак појачала, разлика у развоју појединих република и покрајина, па према томе и у дохотку њихових становника. На пример, битно су се разликовали показатељи друштвеног производа по глави становника – тако, 1980. године, на Косову, без обзира на то што је покрајина имала висок темпо економског раста, исти је био за 72% испод општејугословенског нивоа (поређења ради – у Словенији је изнад за 106%). Природно је да је то условљавало и разлику у личним дохоцима радника и службеника у разним републикама и покрајинама: и опет је најнижи показатељ, на пример, по подацима из 1983. год. – за 19% испод југословенског просека – имало Косово (поређења ради – у Србији у целини износио је 4%); изнад југословенског просека била је Словенија (за 15%), Хрватска (за 9%) и Аутономна Покрајина Војводина (за 2%). Као што сведочи статистички материјал средином 60-их и 80-их година приближно такви показатељи раскорака били су стабилни.²⁰

Економија СФРЈ није била у стању да обезбеди радна места свим радно способним становницима земље, што је довело до тако тешке појаве као што је незапосленост. Тај проблем се нарочито оштро испољавао у економски мање развијеним регионима, па и на Косову; то је изазвано смањењем инвестиционих улагања у економски развој покрајине, затва-

²⁰ Бромлеј Ј. В.; Кашуба М. С.: *Неки аспекти савремених етничких процеса у Југославији // Совјетска етнографија*, 1969. бр. 1, стр. 61–63; *Социјалистичка Федеративна Република Југославија*, М., 1985, стр. 23, 24, 26, 165, 230.

рањем појединих предузећа, која нису могла да издрже конкуренцију у условима појачане улоге стихијских тржишних односа итд.

Неуспела политика да се економско стање региона земље који заостају подигне на ниво најразвијенијих објашњава се постојањем или одсуством индустријских предузећа, саобраћајница, квалификоване радне снаге, тј. нивоом развоја инфраструктуре у целини; показала је негативни утицај на развој националних односа, нарочито у таквим регионима као што је Косово, где су доходак по глави становника, могућност запошљања итд. били стабилно ниски.

*

Пре него што пређемо на онај конфликт који је тињао на Косову последњих неколико деценија, а 90-их година се разбуктао таквом снагом да унутар земље нису могли да га угасе и да је то био повод да се НАТО умеша у овај конфликт и да почне несанкционисане акције против свих грађана суверене Југославије, неопходно је зауставити се на питању о значају косовског региона у формирању националне самосвести Срба, њиховог менталитета. Истовремено треба указати и на улогу косовског фактора на живот Албанаца – грађана Државне Заједнице Србија и Црна Гора.

Косовска битка (1389. год.) Срба, који су бранили своју слободу, против Турака – освајача, без обзира на то што су је изгубили, одиграла је колосалну улогу у националној самосвести Срба, у њиховом менталитету, као да је постала симбол борбе за слободу. Значај Косовске битке за Србе може да се мери са битком на Куликовом пољу или је она оно што је Русима Бородинска битка.

Такође треба истаћи да код Срба, без обзира на место боравка, снажно је развијено историјско памћење, које у целини као појава не само да се није прекидало, као што се то десило у нашој земљи, када су рушене цркве, искорењивани народни обичаји и обреди итд., него напротив, стално је потхрањивано чак и у условима живота под туђинском влашћу.

С колена на колени преносио се циклус јуначких песама и предања о јунацима Косовске битке, славили су се њихови подвизи, оплакивали губици, њима се позива на освету и ослобођење своје земље. Срби нису заборавили срамоту пораза у Косовској бици, више деценија, чак и векова маштали су о освети, сматрајући је националним задатком, ради чијеј остварења је вредело принети жртве, преживети све тешкоће и патње. Национална идеја, народноослободилачки мотиви уопште, а у циклусу посвећеном средњовековној српској држави и нарочито Косову, у срп-

ском фолклору су тако снажни да се, као што је истицао највећи познавалац Балкана, српски научник Јован Цвијић, још у XIX – почетком XX века проучава мотив поистовећивања конкретних имена цара, војвода, јунака српских средњовековних земаља, Косовске битке и даље историје све до Првог српског устанка (1804. год.) са реалним (или митским – М. К.) прецима из својих породица, на тај начин као да им додају датум, и народних јунака, које памте, поштују и уместо којих се свете. И када се говори о освети, онда често у први план избија Косовска битка и све што је у вези са њом.²¹

На Косову има много споменика архитектуре, нарочито црквене – већина цркава и манастира из средњег века, који су се сачували до наших дана, налазила се управо овде.

Карактеристично је да су Албанци – Муслимани, који су се населили на Косову, мале цркве често рушили или преуређивали и претварали у џамије. Истовремено с дубоким поштовањем односили су се према важним црквама и манастирима као што су Дечани, Грачаница, Пећка патријаршија и нису их дирали. Зато су се и очувале до наших дана.²²

Треба истаћи да су југословенски народи традиционално поистовећивали верску и етничку припадност – тако изјаснити се као православац било је исто што и изјаснити се као Србин.

Јединство религије било је један од најважнијих фактора, који су утицали на очување веза са својим етносом, независно од територије на којој се живи, нарочито у условима средине у којој влада друга религија.

Срби су, као и Албанци, дуго били расељени по разним територијама; уједињавање убедљиве већине Срба у исту државу десило се 1918. год., а 1992. год. део њих је опет био одвојен од „свог” етноса државним границама (Срби у Републици Босни и Херцеговини, Републици Хрватској, Македонији и др.). Основни број Срба концентрисан је у Државној Заједници Србија и Црна Гора. Албанци на Косову и даље су одвојени од већине „свог” етноса државним границама са Албанијом, као и од њеног дела бивше југословенске републике Македоније. Без обзира на то, и Срби и Албанци су традиционално одржавали везе са „својим” етносом. То се објашњава многим узроцима као што су заједничко порекло, језик, религија, тежња да се заштити и очува своја култура у екстремним условима, затим менталитетом Срба и шире – народа на Балкану,

²¹ Цвијић Ј.: *Балканско полуострво и југословенске земље*, Београд 1966, стр. 362, 368, 373, 468, 469.

²² У истој књизи, стр. 339.

који веома високо цене рођачке везе, без обзира на то где живе носиоци истих. Миграциони процеси како међу Србима тако и међу Албанцима на Косову су неодвојиви део живота становништва овог региона током дугог историјског периода, у вези са различитим историјским догађајима, уласком овог краја у састав ове и оне државе и националном политиком која се спроводила, имали су за последицу и територијално ширење рођачких веза. Управо „свој” етнос био је својеврсна подршка и ослонац и у давна времена Народноослободилачке борбе Срба против османских освајача и сада – наде Срба на Косову везују се за Србију, Албанаца – за Албанију. Овај фактор треба узети у обзир при анализи позиције Државне Заједнице Србија и Црна Гора и Албаније у косовској кризи.

Православна црква и манастири, наступајући у улози заштитника колективног историјског памћења Срба, њихове писане историје, језика, духовности, знатно су допринели очувању традиционалне културе и повезивању свих Срба, очувању и порасту њихове националне самосвести.

Карактеристична црта српских манастира и цркава, почев од средњовековља (српска црква је аутокефална од 1219. г. а од 1346. г. њен старшина постаје патријарх), је њихова тесна веза са народом, учешће у свим народноослободилачким наступима, тежња да се олакша судбина народа, који је вековима трпео туђ јарам, али је при том сачувао своју религију, језик, обичаје, фолклор. Многи манастири бавили су се доброчинством – у њима су живели сиромаси и нејаки. Ова функција очувана је до наших дана. Имала сам прилику да боравим у једном манастиру на Косову одмах после разорног земљотреса у Македонији (1963. год.). Овај манастир, иако је већ био препун, и даље је прихватао све оне који су остали без крова и дошли овамо, без обзира на вероисповест. Није случајно што је манастире и цркве, као јединствену целину, народ у својој свести поимао не само као чуваре вере и народне културе него и као симбол српства. Управо у том значењу улога манастира на Косову постала је нарочито важна због настојања локалних албанских сепаратиста да овај крај одвоје од Србије. Да бисмо илустровали ову тезу, навешћемо исказ игуманије Манастира Грачаница, мајке Ифросиње: „Албански терористи јако добро знају да су управо православни храмови и манастири симбол нашег националног духа: док се над Косовом разлеже звук звона, овај крај ће бити српски. Због тога албански борци чине све да монаси и монахиње напусте своје породице,²³ а свештеници да затворе

²³ Цитирано по: Ротар И.: *Београд је храбро дочекао аиресију // Независнаја гезе-ша*, 30. 03. 1999.

храмове”.²⁴ (Комплекс Манастира Грачаница је историјски споменик из XIV века, унет је у списак споменика Унеска; више пута је бомбардован од стране НАТО-а).

Улога цркве нарочито је ојачала после успостављања српске патријаршије 1557. год. (ликвидирана је 1766. по наредби турског султана. За два века постојања, за време османске владавине, значај српске цркве постаје још важнији – обнављају се многи порушени храмови и манастири, штампају се књиге и стално се пропагира идеја борбе за ослобођење.²⁵

Зато поимање Срба да је Косово центар народноослободилачке борбе, да је колевка српства умногоне је повезана не само с тим да је још у средњем веку ова територија улазила у састав српске државе него и с тим да се управо на југу Србије (данашња територија Косова) налазила Српска патријаршка резиденција, која се због места на коме се налазила – у Пећи – често називала Пећком патријаршијом. Занимљиво је истаћи да је успостављање престола Српске патријаршије заслуга потурице – тако је хришћанско становништво називало хришћане који су примили ислам за време турске власти – Србину из Босне М. Соколовићу који је у Османској империји постао велики везир.

У званичној посланици старешине Српске православне цркве Патријарха Павла коју је 30. 03. 1999. г. сачинио поводом интервенције НАТО снага против Србије истакнута је важност Косова за Србе као светлост душе народа, као једине земље и краја у коме српска душа живи вечно.

Историја српског народа, његова вишевековна борба за слободу обилује примерима спремности Срба на жртве, одрицања, на борбу са било којим непријатељем, ради очувања своје слободе и независности, ради остварења заједничких циљева и идеја. Зато није чудно што је за време Другог светског рата управо у Југославији постојало жариште слободе, које није могла да покори сва снага фашистичке Немачке, што се и у данашње време овај народ, и деца и одрасли, храбро супротстављао НАТО алијанси.

²⁴ Цвијић Ј.: *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд, 1966, стр. 202, 213, Самарџић Р.: *На рубу историје*, Београд, 1994, стр. 117, 166, 189, 190; Митровић Ј.: *Народна свесћ у Срба*, Београд, 1995, стр. 21, 33, 34, 97.

²⁵ Севченко М.: *Русија покушава да оконча рај на Балкану // Независнаја газета*, 31. 03. 1999.

Истовремено треба знати да је за албанско становништво на Косову ова земља постала домовина – ту не живи само једно поколење, ту су гробови њихових предака, минарети.

Врло је важно истаћи да, без обзира на читав низ разлика (религија, језик, културна баштина итд.), оба ова етноса на Косову дуго су коегзистирала мирно, комуницирајући на нивоу суседских, пријатељских и производних односа. На тај начин међуетнички контакти горенаведеним сферама соционормативне културе били су довољно опширни. Што се тиче родбинских веза, овдашња слика била је сасвим друкчија: константно је постојала дистанца између „свог” и „туђег”. Албанци практично никада нису ступали у брак са Српкињама, истина, они су врло ретко склапали мешовите бракове: тако од сто бракова које су Албанци на Косову закључили 1993. године, само два су била мешовита.²⁶ Чак и онда када живе у срединама где је мешовит национални састав, пре свега албанско-српски, или дисперзно у некој другој националној средини, а као што сведочи статистика управо у последњем случају, закључује се већина међуетничких бракова. Албанци крајње ретко ступају у такве бракове. Очигледно је то условљено језичким и културним традицијама, нарочито, трагом оних времена када су за време османске власти Албанци-муслимани били привилеговани у поређењу са Србима-православцима.²⁷

Истовремено, разлика у вероисповести – ислам код Албанаца, православље код Срба – није одувек била фактор дистанцирања у њиховим односима. Могућно је да је то повезано са извесном специфичношћу ислама код особа које су га примиле за време турске власти на Балкану. Не заустављајући се детаљно на овом проблему, јер он захтева посебно истраживање, рећи ћемо само да су нову религију често примали готово формално: једни, да би сачували своје привилегије, други, да би их добили. На тај начин, дешавало се чак и међу рођацима да су једни хришћани, а други муслимани. Многи су при том сматрали да могу да се врате вери својих очева, мада су њихови потомци, васпитани у духу ислама, то заборављали, али су и они сачували читав низ обичаја, карактеристичних за њихове претке – хришћане.²⁸ Албански научник Р. Зојзи,

²⁶ *Подаци Савезној завода за статистику // Вечерње новости*, Београд, 2. 04. 1995. Цитирано по: Мартинова М. Ј.: *Балканска криза: народи и историја*, М. 1998, стр. 115.

²⁷ Бромлеј Ј. В.; Кашуба М. С.: *Брак и породица код народа Југославије*, М. 1982, стр. 62, 63.

²⁸ Кашуба М. С.: *На проблем југословенских и источних комјоненци у породичном начину живота становништва Босне и Херцеговине // Босна и Херцеговина у шоковици историјских и културних кретања у Југоисточној Европи*, Сарајево, 1989.

проучавајући проблем исламизације Албанаца, запазио је да „...у многим случајевима чак до врло касног периода приврженост исламу остала је споља”.²⁹

*

Политика коју су до краја 70-их година спроводиле структуре власти СФРЈ под руководством Ј. Б. Тита била је усмерена на успостављање и очување равнотеже међу народима и народностима у земљи, између Републике Србије и њених покрајина – Војводине и Косова. Ипак, у крајњем резултату, као што су показали догађаји последњих деценија и нарочито 1998–1999. год., ова политика претрпела је потпуни крах.

Као резултат ове политике самосталност аутономних покрајина у свим областима живота знатно је ојачала. Тако је дошло до промене правног статуса Косова у систему републике – ако је по Уставу из 1946. г. ова територија била аутономна област, онда је по Уставу из 1963. г. изједначена са Војводином, која се од почетка издвајала као аутономна покрајина.

До средине 70-их година права аутономија знатно су се проширила, што је нашло одраз и правну потврду делимично у Уставу СФРЈ из 1963. г. и, главно, у Уставу из 1974. г. Аутономне покрајине Војводина и Косово фактички, али не и правно, у правима су биле изједначене са републикама, и није им било дато право да изађу из њеног састава.

Покрајине као и републике добиле су велику самосталност у економској, административној, законодавној, међународној, културној сфери.³⁰ Треба истаћи да су се ова права широко користила у самим аутономијама. Тако, на пример, чланови централне власти, да би допутовали у покрајину, морали су да се договоре са локалним покрајинским властима, да их унапред обавесте.

Политика централне власти била је усмерена на ширење права субјеката федерације, па и аутономија, у знатној мери била је последица иступања грађана земље против њиховог положаја у систему федерације у целини и Републике Србије. Важно је истаћи да су ова иступања истовремено доводила до пораста национализма, развоја конфликтне ситуације између две основне етничке групе у покрајини – Албанаца и Срба. По правилу, пароле које су се при том узвикивале биле су својеврсни ка-

²⁹ Албанци // *Народи иностране Европе*, М. 1964, т. 1, стр. 551.

³⁰ *Југославија у рају. Документи, чињенице, коментари*. М. 1992, стр. 344.

тализатор мобилизације снага на етничкој основи, у косовским условима – пре свега на албанској.

Као што истиче руководилац Центра за проучавање савремене балканске кризе Института славистике РАН Ј. Гускова, сепаратистичка делатност илегалних националистичких организација фактички је почела одмах после стварања федерације, мада 50-их година антијугословенски покрет није био масован. Али већ тада крајњи циљ ових организација био је одвајање од СФРЈ. Тако у једном њиховом Статуту – „Революционарни покрет за уједињење Албанаца” – који је деловао на Косову крајем 50-их, почетком 60-их година, и у чијем саставу је било око 300 људи, било је записано следеће: „Основни и крајњи циљ покрета је ослобођење шиптарских (албанских) крајева, анексираних од стране Југославије, и њихово припајање матици Албанији”. Сепаратистички покрет, час слабећи, час распламсавајући се новом снагом, постојао је на Косову све до распада СФРЈ, мењајући само тактику, обухватајући мање или веће слојеве албанског становништва. Карактеристично је при том да је његов циљ – уједињење са Албанијом – остао неизмењен, без обзира на статус покрајине као субјекта републике, и на економске мере које су република и федерација у целини предузимале ради подизања његове економије.³¹

Централна влада примењивала је врло чврсте мере да би угушила сваку откривену сепаратистичку организацију, која је позивала Албанце на сталну борбу, почев од политичких говора па до оружаних напада. Од тих организација у првом реду треба поменути „Ослободилачку војску Косова” (ОВК) – снажно милитаризовано удружење које у својим редовима броји десетине хиљада људи, при том нису сви грађани земље. После интервенције НАТО алијансе у унутрашњем југословенском конфликту, одреди бораца допуњени су добровољцима – Албанцима који живе у САД и другим земљама. Они се концентришу у Албанији, где у специјалним логорима имају војну обуку.

Сем тога, на територији Србије у такзваној тампон зони (или зони безбедности), у области која се налази близу административне границе са Косовом (општине Прешево, Бујановац, Медвеђа), где такође живе Албанци, локални албански екстремисти, који су основали одреде, по својим циљевима, акцијама и општим атрибутима слични су ОВК и имају њену активну подршку, успоставили су прави терор (отварају ватру, минирају саобраћај, минирају путеве, пале, гранатирају итд.) пре-

³¹ Гускова Ј.: *Динамика косовске кризе ...*, стр. 39, 40.

ма локалном неалбанском становништву и српској полицији. Према међународној конвенцији, овде су биле постављене само полицијске снаге и тек од марта 2001. године на ову територију почеле су да се уводе регуларне српске јединице, снаге безбедности које броје 3,5 хиљаде људи, али се при том ограничава рок њиховог боравка и наоружање, нарочито не смеју да буду наоружани тенковима, оклопним транспортерима итд.

Такве акције албанских терориста, које се дешавају не само у тампон зони него и на самом Косову, крше све мировне конвенције.

Треба подвући да су до краја 70-их година најкарактеристичнија испољавања конфликтне ситуације на Косову биле углавном мирне манифестације, пре свега студентске омладине и интелигенције. Најмасовније су биле демонстрације Албанаца у новембру 1968. г. – њихова парола била је захтев да се покрајина претвори у републику и нарочито у марту-априлу 1980. г. Тада се ситуација на Косову тако заоштрила да је у априлу исте године Президијум СФРЈ објавио увођење ванредног стања и формирање Уједињеног одреда полицијских снага Савезног секретаријата унутрашњих послова.

У октобру-новембру 1988. г. и марту 1989. г. прошао је нови талас демонстрација Албанаца на Косову, на којима се говорило и о ограничењу права аутономије и о потреби борбе против српског национализма. Руководство Југославије и Србије настојало је да заустави тај талас протеста најразличитијим мерама, па и увођењем полицијског часа, хапшењем лидера албанских сепаратиста и чак амнестирањем истих које би затим уследило.³²

Непрекидни масовни говори Албанаца на Косову више пута су били предмет разматрања од стране руководства земље и републике. Проблем албанског национализма и сепаратизма посебно је расправљан на XIV пленуму Централног комитета Савеза комуниста Србије (1967. г.), на пленумима ЦК СКЈ (април-мај 1980. г.), Савеза комуниста Југославије и Србије, ЦК Савеза комуниста Југославије (1981. г.) и др.³³

Као противтежа иступања Албанаца почеле су манифестације Срба на Косову против сепаратизма и национализма Албанаца, које су од 1986. године попримиле облике организације (публикација петиција, вишескратни доласци српских делегација у Београд и сл.). Као одговор на то, у Београду се организују демонстрације на којима се даје подршка Србима на Косову. С. Милошевић, као тадашњи председник ЦК Савеза

³² *Југославија у рату...*, стр. 341, 345, 348, 349.

³³ У истој књизи, стр. 342, 345.

комуниста Србије, на митингу одржаном у априлу 1987. г. у Косову Пољу, отворено узима у заштиту Србе на Косову, изјавивши да нико не сме да их бије.³⁴

Даљи ток догађаја крајем 80-их и почетком 90-их година који је довео до оштрије конфликтне ситуације данас и у вези с тим до пораста национализма, условљен је низом фактора, међу којима је и политика централног руководства земље и Србије; погоршањем економске ситуације у федерацији у целини и нарочито у економски заосталим регионима у које спада и Косово.

Сем тога, као што је сасвим тачно забележила професор Л. М. Дробишева, „...етнички граничник могу да постану политичке представе – маркери, око којих се концентрише етничка солидарност, која је понекад масовнија и снажнија, него она, коју обезбеђују неки културни симболи”.³⁵

То што су републике и покрајине имале широка права озбиљно је узнемиравало централне власти, које су сматрале да таква самосталност у економској, законодавној, политичкој области, наноси суштинску штету СФРЈ у целини. Услед тога енергичном одлуком било је укинута не само оно ново, што се појавило средином 70-их година, него, делимично, и она пуномоћја која су покрајине имале раније. То је дотакло фактички све сфере њиховог живота – економију, управу, судске функције, кадровску политику и остало.

Крајем 80-их година, када су Албанци већ масовно држали говоре, који нису увек имали миран карактер, а да би их прекинули представници централне власти користили су метод силе – разне репресије, хапшења, статус аутономије за Косово фактички је био укинут, мада се правно држао и даље. Ове измене првобитно су биле озаконене путем амандмана уз Устав Социјалистичке Републике Србије (март 1989. г.), што је на Косову дочекано масовним демонстрацијама протеста, које су довеле до погибије чак 28 демонстраната и 2 полицајца.³⁶

Убрзо, у септембру 1990. г., донет је нови Устав Републике Србије. У њему је специјални члан који истиче положај аутономних покрајина у облику територијалне аутономије. Члан 6 овог Устава гласи: „У Републици постоји Аутономна Покрајина Војводина и Аутономна

³⁴ У истој књизи, стр. 346, 347.

³⁵ *Социјална и културна дистанца. Искусство вишенационалне Русије*, М., 1998, књ. I, стр. 5.

³⁶ *Југославија у рајху...*, стр. 349.

Покрајина Косово и Метохија, као облици територијалне аутономије³⁷ и истовремено је подвучена територијална целовитост републике – у члану 4 овог документа стоји да је „...територија Републике – јединствена, недељива и неотуђива”.³⁸

Правну и фактичку промену положаја Косова врло оштро је дочекао албански део становништва. То је изазвало експлозију национализма и сепаратизма. Тако, најрадикалнији представници екстремиста ОВК планирали су да прошире будућу албанску државу, припојивши јој не само Косово него и територије Црне Горе, Македоније, Санџака, где такође живе Албанци. Ако се узме у обзир да, на пример, у Македонији крајем 90-их година XX века приближно 30% становништва (а по незваничним подацима чак преко 40%) чине Албанци,³⁹ онда је могућно ту цифру упоредити са оним делом територије на коју се претендује.

Македонија је била прва међу горепоменутиим територијама где су албански екстремисти, како локални тако и косовски, развили оружану борбу против снага безбедности земље. Македонска влада се обратила за помоћ разним међународним организацијама. Као резултат тога уследила је акција НАТО, која је била усмерена на решавање конфликта, предузимањем разних корака, као што су: да албански терористи предају оружје (одређено је њихово бројно стање), мирни преговори руководства земље, парламентарациа, лидера друштвених организација Македонаца и Албанаца, на којима су расправљана питања од животног значаја за републику, чак и промена њеног Устава итд., али до сада ова криза није решена, дебате у Парламенту нису дале резултате.

Идеје албанског национализма и сепаратизма на Косову активно су се преносиле у све слојеве албанског друштва и преко постојања званичних покрајинских структура – локалних органа власти, милиције, судова, институција културе и образовања. Важну улогу у томе играло је Удружење писаца Косова, на чијем челу је скраја 80-их година био И. Ругова, који је постао лидер албанског покрета. Иако је сам Ругова изјављивао да је присталица остваривања постављених циљева ненасилним путем, акције Албанаца уопште нису биле мирне и сигурно су дале свој прилог заоштравању косовске кризе.

³⁷ *Устав Републике Србије*, Београд, 1990, члан 6.

³⁸ У истом Уставу, члан 4.

³⁹ Интервју директора Института славистике РАН В. Волкова // *Независимаја газета* 23. 12. 1998.

Треба истаћи да ни српски националисти нису остали по страни за све време догађаја на Косову – њихова делатност и пропаганда знатно је допринела порасту национализма Срба не само на Косову него у целој земљи, а као повратна реакција – и Албанаца, распаљивању националне мржње у овом региону.

Одређену улогу у дестабилизацији стања на Косову и самим тим у СФРЈ у целини прије њеног распада одиграле су поједине републике – Хрватска и нарочито Словенија.

Сем тога, у ситуацију на Косову умешале су се друге државе, пре свега Албанија, земље исламског света и др. и ако извесно време нису показивали своју делатност, већ су тајно слали у покрајину новац, оружје, упућивали су тамо терористе као и инструкторе ради обуке бораца. Онда неуспели преговори за мирно решавање косовске кризе, који су одржани у фебруару-марту 1999. године, показали су да су за њихов неуспех криви не само српска и албанска страна у Србији него и земље које улазе у НАТО, које су отворено правдале сепаратистички покрет на Косову.

Званичне промене положаја на Косову изазвале су оштру повратну реакцију Албанаца у покрајини – сада су то већ не само демонстрације које практично уопште не престају него и проглашење независне републике 2. 07. 1991. г. Албански део делегатског крила Скупштине Косова доноси Уставну декларацију, која констатује постојање Републике Косово.⁴⁰

На бази референдума о одржавању избора (1991. г.) и избора који су затим уследили И. Ругова је 1992. г. постао председник Републике Косово, коју је сам прогласио, али је нису признале централне власти. Срби нису учествовали ни на референдуму, ни на изборима.

Уз то активира се и делатност ОВК, која је дуже време функционисала илегално. Упркос свим нормама међународног права, борци ОВК пуноправно се појављују на међународним форумима, на пример, на преговорима у вези са решавањем косовске кризе (Француска 1999. г.), њихово мишљење уважавају оне међународне снаге које су подржале оружану интервенцију у сувереној држави; њихове лидере уводе у још неформирану владу Косова.

Треба истаћи да делатност ОВК, пропагандна и оружана, још је један снажан набој којим је уз подршку спољних снага, пре свега САД и других НАТО земаља, ситуација у покрајини тако отежана да је пре-

⁴⁰ Јујославија у рајшу ..., стр. 352.

шла границе Косова и земље у целини и прерасла у оружани конфликт уз учешће НАТО. Овај конфликт имао је врло тешке последице не само за Косово него за земљу уопште, гинуло је становништво, без обзира на националну припадност, деца (не располажемо тачним подацима о цивилним жртвама – они се крећу од 1700 до 2200 лица); ⁴¹ хиљаде људи било је принуђено да напусти своје домове и постану избеглице (према саопштењу ОБСЕ, по стању на дан 8. 04. 1999. г. званично је регистрована 621.000 избеглица); знатно је уништена економија земље и Косова, коју су представници НАТО алијансе, према њиховим изјавама, штитили из хуманих разлога. Међутим, ове изјаве тешко је упоредити са оним што се стварно дешавало када је целокупна моћ најновијег наоружања била уперена против Србије.

Вишекратни напори да се прекину ова варварска дејства и да се пређе на мирно политичко решење кризе, које су предузимали политички и друштвени радници низа земаља – Русије на нивоу председника, владе, чланова парламента, патријарха целе Русије Алексија II, као и патријарха Српске православне цркве – Павла, римског папе Јована Павла II, в. д. председника Кипра и др. – нису дали резултате. Српска страна такође није ишла на компромис. На тај начин стварала се безизлазна ситуација у решавању овог проблема, чији је излаз коначно пронађен у прекиду оружаних дејстава НАТО против СРЈ (9. 06. 1999. г.) и мировним преговорима.

Враћајући се суштини конфликта на Косову, који кроз разне облике и степен напетости постоји више деценија, истаћи ћемо да су средства масовних информација разних земаља и званичници НАТО блока и земаља у његовом саставу, у светској јавности, формирали однос према Србима као према оличењу непријатеља. Интензивно су пренесене вести о етничком чишћењу и депортацији Албанаца из покрајине, које наводно масовно врше Срби. При том никоме није падало на памет да управо албански сепаратисти делују под паролом „етнички чисто Косово”, „Косово за Албанце”, што је подразумевало широк спектар, као територијални, производни итд.

У досадашњем излагању је већ било говора о томе да је на територији Косова, која је била у саставу средњовековне српске државе, настале крајем XII века, преовладало српско становништво. У даљем току историјског развоја, у разним периодима долазило је и до албанизације крупних размера и до посрбљавања ове покрајине, тако да нема гово-

⁴¹ Подаци ОРТ. 24. 03. 2000; Подаци РТР. 24. 03. 2000.

ра о етнички чистом становништву, утолико пре што је категорија – етнички чист – врло сумњива.

Такође треба узети у обзир да су у другој половини XX века у свим рејонима и општинама на Косову, у овом или оном међусобном односу, заједно живели Срби и Албанци, мада су последњи преовлађивали. Оваква ситуација не односи се на поједина села, јер је било и етнички хомогених, па и албанских. Да бисмо илустровали међусобни однос Срба и Албанаца, на пример за 1961. г., навешћемо податке за четири региона на Косову, које су југословенски демографи издвајали на Косову: 1. Шарпланински крај – 74,4% Албанаца, 15,9% Срба; 2. Метохија – 71,7% Албанаца, 13,8% Срба; 3. Косово – 63,5% Албанаца, 29,1% Срба; 4. Звечан – 57,3% Албанаца, 36,1% Срба.⁴² Према подацима за 1981. годину, у 635 насеља (укупан број у покрајини износио је 1451) није остао ни један Србин. До јесени 1988. године, од 23 општине на Косову 7 су биле „етнички чисте” – албанске.⁴³

Стабилно је текао процес смањења мешовитих српско-албанских насеља: за 20 година (1961–1981. г.) њихов број смањио се скоро 2 пута и свуда у корист Албанаца.⁴⁴ Карактеристично је да је у низу општина, које су се званично убрајале у мешовите српско-албанске, број Срба био тако мали да су се оне у потпуности могле сматрати хомогеним. На пример, од постојеће 22 општине на Косову 1981. г. бројно стање Срба и Албанаца изгледало је овако: Глоговац – 27 Срба, 40.447 Албанаца, Драгаш – 93 Срба и 18.623 Албанаца, Дечани – 234 Срба и 39.179 Албанаца, Качаник – 284 Срба и 30.406 Албанаца, Србица – 1104 Срба и 45.504 Албанаца. У осталим општинама број Срба кретао се од 25 хиљада у Титовој Митровици (Албанаца је било 66.528) до 1898 у Ђаковици (албанско становништво чинило је 87.588 лица). Изузетак је био само центар покрајине – град Приштина – 43.875 Срба и 140.043 Албанаца.⁴⁵

У огромној већини градова и села на Косову, у којима су пре почетка косовске кризе живели Срби, сада их или уопште нема или се њихов број знатно смањио. Тако, на пример, према подацима из 1981. године у Приштини од 43,8 хиљада Срба остало је 130 људи, у Призрену од 11,6

⁴² *Демографски развој и националности у СР Србији*, Београд, 1967, табела 13-а, стр. 223.

⁴³ Гускова Ј. Ј.: *Динамика косовске кризе...*, стр. 42.

⁴⁴ Кашуба М. С.; Мартинова М. Ј.: *Нова етничко-политичка карта...*, стр. 87, 88.

⁴⁵ *Национални састав*, стр. 36.

хиљада Срба – свега 30 људи, у Гњилану – од 19,2 хиљаде Срба – око 200 људи.⁴⁶

За последњих 35 година етничка карта на Косову знатно се променила – до краја 90-их година удео албанског становништва порастао је скоро на 90%. То се објашњава већ поменутиим демографским и социјално-економским факторима, нарочито принудним исељавањем Срба, Црногораца, Цигана и др. Разлози су били разни, као на пример: отпуштање с посла или немогућност запослења, под изговором да не знају или недовољно знају албански језик, чак и тамо где се уопште није тражило знање језика; претње, реалне чињенице о спаљивању и уништењу стамбених и привредних објеката, гађање из оружја и каменовање аутомобила и аутобуса; блокирање саобраћајница, грубо вређање српских светиња – храмова, гробља; понижавања свештеника, силовања жена разног доба – од малолетница до жена у годинама, чак и монахиња; искључење струје и воде у манастирима, који се налазе у чисто албанским рејонима; разне провокације, као што се десило са српским лекарима, када су свуда позивали Албанце да их бојкотују, јер они наводно свесно уништавају албанско становништво, нарочито децу. Такви позиви наишли су на одјек код албанског становништва, нарочито сеоског, чији је образовни ниво био веома низак. Одређену улогу у томе одиграо је и стварни случај тровања деце у школи (1990. г.), мада се то десило због покварене хране, што је потврдио Савезни секретаријат за рад, здравствену и социјалну заштиту на основу специјалне токсиколошке анализе.⁴⁷

Било је и случајева пљачки и киднаповања људи, не само од стране Албанаца него и Срба; оваквих појава било је и 90-их година, што су запазили чланови Посматрачке мисије ОБСЕ, која се налазила на Косову. Карактеристично је да је ОБСЕ, у који не треба сумњати у погледу симпатија према Србима, констатовао „Да стање затегнутости и мржње на Косову појачавају пљачке и киднаповања људи. Много је узбуђења и међу Србима и међу Албанцима због поновног окупљања породица несталих без трага. У децембру (1998. г. – М. К.) испред главног штаба мисије одржане су демонстрације, које су организовали грађани – подвукла сам ја – М. К. – узнемирани судбинама рођака, несталих без трага”.⁴⁸ Тако, само по званичним подацима ОБСЕ, који ни издалека не приказу-

⁴⁶ Масјук Ј.: *Косово Поље*. Филм // РТР 12. 03. 2001; Подаци РТР. 26. 08. 2001; *Национални сасџав*, стр. 36.

⁴⁷ *Јујославија у рају...*, стр. 351.

⁴⁸ *Немиран Божић на Косову* // Весник ОЕБС, 1998, т. 5, бр. 12, стр. 2.

ју реалну слику, према стању за крај марта 1999. г. ОВК је држала 138 талаца – Срба.⁴⁹

Треба истаћи да су прогањани чак и физички ликвидирани они Албанци са Косова који су били лојални према локалном српском становништву и према Србима уопште. Бојећи се одмазде албанских сепаратиста, ови људи су крили своје позиције, трудили су се да не одржавају отворено своје везе са Србима. Према званичним владиним подацима, које су потврдили међународни посматрачи, преко 40% свих жртава међу становницима, погинулим од дејства ОВК – чинили су Албанци. На пример, за прва 3,5 месеца 1999. г. чланови ОВК извршили су 140 терористичких аката против цивилног становништва у којима је погинуло 47 лица (од тога – 36 Албанаца). Жестоки обрачуни, чак и стрељање, чекали су оне Албанце који су одбијали да постану чланови ОВК и да учествују у оружаним нападима. Према подацима стручњака ОБСЕ (1999. г.), у ОВК било је регрутовано 7000 бораца, формираних у 14 одреда и специјално обучених од стране искусних инструктора из разних земаља света.⁵⁰

Природно је да је живот у таквим условима приморавао Србе и Црногорце да напуштају овај крај. Нема тачних статистичких података о броју етничких група које су последњих деценија напустиле Косово. По материјалу разних СМИ, њихов број кретао се од 30 до 350 хиљада људи. Тако, на пример, постоје подаци о томе да је у периоду 1961–1981. год. покрајину напустило 112.621 Срба и Црногораца (то чини 42,4% свих Срба у покрајини и 63,3% Црногораца), а од новембра 1982. до марта 1992. године – још 20.868 људи – од тога 16.937 Срба, 2007 Црногораца и 1904 представника других етничких група. Према другим подацима, број Срба, који су за последњих 30 година напустили овај регион, износи 300.000.⁵¹

Поред реалних чињеница, које потврђују да су многи Срби и Црногорци били принуђени да оду, одређену улогу у овој миграцији одиграла је и пропаганда српских националиста.

Републичка и савезна влада, узнемирене због тога што масовни одласци Срба и Црногораца могу да доведу до етнички истородне покрајине – албанске, предузела је низ корака који стимулишу повратак ста-

⁴⁹ Ротар И.: *Београд је храбро дочекао ајресију*.

⁵⁰ Вањин Г.; Зилин А.: *Закључци рајша на Балкану јасни су чак и данас // Независна маја гезетта*, 10. 04. 1999.

⁵¹ *Истина о Косову // Југословенске новостии*, Београд, 1989, бр. 4; М. 3. *Срби и Црногорци се неће селићи // Полијтика*, 28. 01. 1990; Подаци РТР 2. 01. 2000; Подаци ОРТ, 24. 03. 2000; Барјактаревих М.: *Међународни односи ...*, стр. 58, Радовановић М.: *Срби, Албанци ...*, стр. 83.

новништва на пређашње место боравка. Тако су им гарантовали добијање стана, запослења, новчаних компензација и разних других повластица. Сем тога, пресељеници су имали организовану заштиту од стране одреда милиције, пребачене из Србије у покрајину. Одређени стимуланс за повратнике на Косово, за време затишја, била је и носталгија за родним местом.

Реално стање, настало крајем 90-их година, и његов правни статус у систему република били су у тоталној супротности. Фактички, Косовом су управљали органи власти, за чије изборе централна власт није дала сагласност и није их признавала. Албанци на Косову су одбили да учествују у општим југословенским изборима; престало је слање дознака у центар; изашли су из илегале и почели легално да дејствују сепаратисти ОВК – добро наоружани и обучени терористи, који су ставили под контролу читаве области у покрајини. Све ово довело је до оштрог раздвајања две основне етничке групе у региону – Албанаца и Срба. То се, нарочито, читавало у постојању тзв. паралелних структура власти; одвојених економија, трговине, услужних делатности, медицине, културе, образовања, тј. заседних школа и образовних установа. При том отворено се пласирао захтев да се албанска деца обучавају по уџбеницима и програмима из Албаније и искључиво на албанском језику. Као одговор на то републичке власти су престале да финансирају образовање на албанском језику, отпустиле многе учитеље који су радили по албанским програмима и уџбеницима. Као резултат наведеног, албански ученици и студенти престали су да посећују државне школе и прешли у илегалне. Та паралелна државна илегална мрежа образовних установа обухватала је 400 хиљада ученика, који похађају 480 школа и 15 хиљада студентата – на 13 факултета и 7 виших школа.⁵²

Централне српске власти примењивале су врло чврсте мере при гушењу сепаратистичког покрета, било је и оружаних сукоба уз учешће не само унутрашњих него повремено и крупних јединица. У косовској кризи, која дуго није могла да се реши мирним путем, на сопствену иницијативу умешао се НАТО, кршећи при том све међународне правне норме. Оружана дејства која су почела 24. 03. 1999. г. и трајала 78 дана постала су истинска трагедија за целу нацију. У овој акцији под називом „Савезничка сила” учествовало је 14 земаља. Оружана дејства трајала су и након тога, што су бивши председник СРЈ – С. Милошевић и лидер косовских Албанаца, председник кога су они изабрали – И. Ругова 1.

⁵² Гускова Ј.: *Динамика косовске кризе ...*, стр. 50.

04. 1999. г. потписали заједничку изјаву о неопходности решавања кризе мирним политичким путем и престанка агресије; и након других сусрета И. Ругове са руководством СРЈ и Србије; и након тога што је 6. 04. 1999. г. Савезна Република Југославија објавила једнострани престанак оружаних дејстава на Косову за време ускршњих празника. НАТО алијанса која се декларисала да своје акције изводи из хуманих разлога – да прекине геноциде над Албанцима, да створи услове за њихов повратак кући, да обезбеди нормалан миран живот – испоставило се да су потпуно супротни од реалности.

Масовна бежања албанског становништва из покрајине – подаци о броју избеглица се разликују, према подацима УВКБ ОУН Косово је напустило око 650 хиљада Албанаца, од тога 350 хиљада после НАТО интервенције; почев од марта до маја 1999. г. са Косова је побегло скоро милион (930.811) становника⁵³ – изазвана су не само казним дејствима српске стране него и сталним масовним ракетно-бомбашким ударима НАТО по територији Косова и његовог центра – Приштини. Чињенице потврђују да су ваздушни удари по целој земљи довели до уништења њене инфраструктуре, система за снабдевање грађана, независно од њихове националности и места боравка, споменика културе (многи су унети у списак Унеска) и, коначно, до физичке ликвидације људи – бомбе и ракете падале су на градска стамбена насеља и села, на саобраћајна средства, на колоне људи. Навешћемо неколико примера када су ракетно-бомбашки удари НАТО авијације изазвали погибљу људи. Тако, због бомбардовања стамбених зграда и административних установа у Алексинцу (5. априла 1999. г.) погинуло је 5 људи, а 20 је рањено; телевизије у Београду (23. априла 1999. г.) – 10 погинулих и 18 рањених; у Сурдулици (27. априла и 31. маја 1999. г.) – погинуло је 47 људи, од тога 12 деце; у селу Кориша поред Призрена (14. маја 1999. г.) погинуло је 79 људи, а 58 је рањено (то су углавном биле албанске избеглице); у Истоку (21. и 24. маја 1999. г.) – 109 погинулих и око 210 рањених; у Новом Пазару (31. маја 1999. г.) – 23 погинулих. Цивилни становници постајали су жртве ракетно-бомбашких удара по мостовима, железницама и саобраћајницама, у саобраћајним средствима. Тако је у путничком возу док је прелазео мост преко Мораве (у околини Ниша, 12. априла 1999. г.) погинуло 10, а рањено 16 људи; такође, у возу док се кретао преко моста (заселак Лужане, на

⁵³ В., на пример, Рубински Ј.: *Политика западноевропских држава у доједу косовској конфликтној* // *Косово ...*, стр. 214; *Подаци Врховној комесаријата по питању избеглица Ехо Москве*, 23. 05. 1999.

20 км од Приштине, 1. маја 1999. г.) 20 људи је погинуло, а 40 рањено; 3 маја у аутобусу је погинуло 40 људи у региону насеља Савине воде (пут Ђаковица – Подгорица). Дешавало се да бомбе и ракете падну директно на колоне избеглица. На пример, то се десило 14. 04. 1999. г. на путу између Призрена и Ђаковице, када је погинуло 64 и рањено 20 албанских избеглица са Косова.⁵⁴ Наведеним чињеницама ни издалека се не попуњава тужан списак жртава међу цивилима због ракетно-бомбашких удара НАТО алијансе. Према подацима југословенске стране укупно је погинуло 1200 цивила, од тога 400 деце. Исти извор наводи да је уништено око 90 историјских и архитектонских споменика, преко 300 образовних установа, библиотека, преко 20 болница и 80 цивилних индустријских објеката.⁵⁵ Уопште не може да се измери морална штета нанесена болесницима и медицинском особљу за време бомбардовања болница у Београду или онај стрес који су преживели људи у градовима и селима када су се на њих обрушиле снажне НАТО ракете и бомбе. Није тајна да је НАТО учешће у косовској кризи искористио и као полигон за испитивање свог арсенала оружја.

Врло оштро се поставља питање еколошког стања земље. Очигледно је да су масовна бомбардовања територије Србије од стране НАТО авијације током целе акције (од 24. 03 – 9. 06. 1999. г.) довела не само до знатног уништења економије земље, саобраћајне мреже, стамбеног фонда, споменика архитектуре и др., него и до озбиљне еколошке кризе. Испитивање стања екологије у Србији, које су вршиле разне комисије, показало је озбиљне поремећаје и у овој области. Тако, према подацима једне комисије стручњака ОУН, од 11 испитаних региона у 8 је констатована појачана радијација. Друга комисија, у чијем саставу су били представници (МЦС) Русије, такође је констатовала повећан степен радијације (на пример, у околини Врања) и еколошко загађење земљишта, нарочито у околини Панчева, где је пронађено 8.000 тона живе.⁵⁶ Тек одскора се сматра да је поремећај екологије земље изазван бомбардовањем рафинерија нафте, хемијских фабрика и лабораторија и сл. Ипак, пажњу светске јавности и научника све више привлачи појава тзв. „Балканског синдрома”, који се појављује код учесника у косовском конфликту. Овај

⁵⁴ Хроника // Недељни прилог „Независној газети”. „Независни војни преглед” 2–8. 07. 1999, бр. 25.

⁵⁵ Кедров И.: Виновници трајичних прешака // Недељни прилог „Независној газети”. „Независни војни преглед” 2–8. 07. 1999, бр. 25.

⁵⁶ Подаци РТР. 1. 02. 2001; Подаци ОРТ. 11. 01. 2001.

синдром негативно утиче на здравље људи, изазива општу слабост, вртоглавицу, несаницу, промене на кожи.

Нарочито тешке последице по човека и екологију средине изазвале су ракете и бомбе које је НАТО користио у СРЈ (а раније у Босни и Херцеговини) које су садржале осиромашени уранијум. За све време оружане акције НАТО алијансе у Србији извршена је 31 хиљада ракетно-бомбашких удара (а 11 хиљада за време акције у Босни и Херцеговини) уз примену оружја са осиромашеним уранијумом. Не упуштајући се у техничке карактеристике овог оружја, подвући ћемо да стручњаци сматрају да је могућно да оно изазива онколошка обољења и радиоактивно загађење земљишта. Запажа се да је међу војним службеницима оружаних НАТО снага нагло порастао број оболелих од леукемије – почетком 2001. године констатовано је 100 оболелих и 17 смртних случајева од леукемије.⁵⁷ Употребом оваквог оружја страдају не само они против којих је уперено него и они који њиме рукују (војници, официри) јер нису опасни само пројектили него и прашина која се ствара при експлозији, распршавање честица при удару гранате у тенк или оклопни транспортер и сл. Могућно је да су разни облици онколошких обољења, пре свега леукемија, међу војним службеницима НАТО снага, а такође међу миротворцима, о чему извештава штампа, повезани са применом оружја са осиромашеним уранијумом. Није случајно што су учесници миротворачких операција у земљама бивше СФРЈ били подвргнути детаљном медицинском прегледу, мада руководство НАТО негира да је осиромашени уранијум опасан за човека. Сем тога, у овом региону врши се анализа земљишта. Уколико се потврди веза између примене оружја са осиромашеним уранијумом и порастом оболелих од леукемије у саставу војног контингента НАТО, онда последице могу да буду трагичне не само за оне који су њиме руковали него и за цивилно становништво и екологију земље, као и пограничних области других држава – Албаније, Македоније, Румуније, Бугарске, Мађарске.

Престанак ратних операција НАТО против СРЈ, постигнути споразуми о миру, још не значе да је косовска криза решена. Стање у покрајини је још увек далеко од мирног, без обзира на вишегодишње присуство контингента миротвораца (КФОР) који броји 40 хиљада људи. Бројно стање КФОР-а због нестабилности у покрајини могло је да се повећава од 1999. године. На Косову се налази и активно дејствује скоро 5 хиљада миротвораца из Русије, који формално не улазе у састав КФОР-а, али те-

⁵⁷ Подаци РТР. 1. 02. 2001.

сно сарађују са њим. Руски миротворци, чији је рад отежан због неблагоприятног односа албанског становништва, играју велику улогу у одржавању мира у региону, у заштити преосталог малобројног српског становништва. Наши миротворци прате српску децу у школу, становницима пружају медицинску помоћ, ако могу – уступају им посао. Нарочити значај има патролирање пограничне зоне, која одваја Косово од Србије без аутономних покрајина. Пошто су, као што је објављено, војне структуре НАТО-а на Косову, као и у Босни и Херцеговини, извршиле свој непосредни задатак, замењују их међународним полицијским снагама. Одред руских миротвораца (према стању за април 2003. г. бројао је 650 људи) у најскорије време ће напустити регион. Ипак, наше присуство тамо се наставља, али сада учешћем у саставу међународних полицијских снага.⁵⁸

ОВК, која је према условима споразума о миру била дужна да у року од 90 дана преда целокупно оружје крупног калибра, није испунила ову тачку споразума и наставља повремено да врши терористички акт, продирући у тзв. „зону безбедности” – пограничне српске општине (Прешево, Бујановац и Медвеђу), показујући територијалне претензије у односу на њих. Албански терористи и у овој зони, тј. непосредно на територији Србије без покрајина, минирају путеве, убијају српске милиционере и цивилне становнике, пале куће, административне и трговачке установе. Овде, заједно са ОВК, дејствује још једна албанска терористичка организација – Ослободилачка војска Прешева (ОВП), врло слична ОВК. Присуство КФОР-а у овој зони, руских миротвораца као и југословенске армије, усмерено је на очување мира у региону, на отпор према албанским терористима. Треба истаћи да албански борци, користећи то што су представници НАТО-а снисходљиви према њима, врше оружане нападе не само на српско становништво и српске снаге безбедности него и на КФОР, што је изазвало забринутост светске јавности. На нивоу владе воде се преговори о престанку терористичке делатности албанских екстремиста у покрајини и пограничним општинама.

Међунационални односи (српско-албански) на Косову после престанка оружане НАТО акције и потписивања мировних споразума нису се стабилизовали. Албанци, користећи то што имају апсолутну већину, као и то да КФОР често не реагује на њихово понашање према Србима, наставља политику насиља, потискивања Срба и другог неалбанског становништва и претварање покрајине у „етнички чисту” – албанску. Методе остварења ове политике су сурове – то су убиства, киднапова-

⁵⁸ Подаци РТР. 10. 04. 2003.

ња, грубо вређање људи и светиња, експлозије, паљење и пљачкање кућа, црква, административних установа, продавница, аутомобила и др., који су припадали Србима. Такве акције првенствено су извршавали чланови формално распуштене, а фактички постојеће ОВК, која је, као и раније, била добро наоружана (већи део оружја су сачували, предали су углавном покварено). Треба истаћи да ОВК не само да се није распустила него је још попуњавала своје редове. Почетком 2001. године, у свим насељеним пунктовима на Косову и три горепоменуте општине у тампон зони јавно су позивани на војну службу сви мушкраси Албанци старости од 18 до 48 година; лицима која одбију претило је хапшење. Интересантно је да се ова акција спроводила јавно – свуда су били излепљени огласи којима се објављује позив и наводи место где могу да се пријаве. Сем тога, објављено је да ће бити амнестирани сви који се добровољно предају и предају оружје. Добивши одговарајућа документа, они се легализују, али не престају сви да се баве терористичком делатношћу.⁵⁹

Руководство Косова у лицу И. Ругове – лидера Демократске лиге Косова, која је победила на изборима за локалне органе власти октобра 2000. г. (на њима су учествовали само Албанци) – више пута је отворено изјављивало да су они сада фактички независни, да им није потребно признање Србије, јер су њихову независност признале многе земље у свету и да они могу да се сретну са руководством земље само као представници две независне државе. Као илустрација ове позиције албанског руководства може да послужи потпуно игнорисање превремених парламентарних избора, одржаних у СРЈ 23. 12. 2000. године.

Међународна заједница чини одређене напоре да успостави миран живот на Косову, да се побољша међуетничка толеранција. То су већ поменуте мере сигурности боравка у региону, помоћ у обнављању економије, општеобразовне структуре на разним нивоима, мреже културних установа, СМИ, у изради савременог законодавства по нормама, које су прихваћене у свету итд. Године 2001, на Косову је почео да ради Институт цивилне администрације ОБСЕ, чија је делатност усмерена на припрему кадрова државних службеника и административно-привредних руководиоца, као и политичара. Овај Институт ради у разним регионима Косова где се одржавају једнодневни и дводневни семинари или стручни курсеви који трају 5 недеља. Обука на њима усмерена је ка повећању квалификација политичара и разних руководиоца, ка практичној обуци у вези са проблемима важним за живот на Косову, као што

⁵⁹ Подаци РТР. 16. 02. 2001. и 24. 05. 2001.

су: решавање конфликта, економски развој, кадровска и финансијска политика, поступак доношења одлука на бази законских норми итд.⁶⁰

Ипак, изузетно тешка ситуација на Косову, настала због дуготрајног међуетничког конфликта, још увек је далеко од коначног решења – у региону је практично потпуно уништена инфраструктура, индустрија, пољопривреда, саобраћај, средства за везу, установе за образовање, културу, здравствену заштиту, социјалну службу и сл.; присутна је масовна незапосленост, тешка криминална ситуација, јасно је изражена међунационална конфронтација.

М. S. Kašuba

CONFLICT SITUATIONS IN STATE UNION OF SERBIA AND MONTENEGRO
– Autonomous province of Kosovo and Metohija – past and presence

Summary

Basic theme of discussion in this study is a conflict which accured during the collapse of SFRY in early 1990's. Following states occurred as independent during that time: Republic of Slovenia, Republic of Croatia, Republic of Bosnia and Herzegovina and FYR Macedonia. Republics of Serbia and Montenegro stayed together and founded Federal Republic of Yugoslavia in April of 1992, which changed its name to State union of Serbia and Montenegro in February of 2003. Republic of Montenegro became independent in 21. 6. 2006. Collapse of SFRY was followed by conflicts turning into full scale civil war that was based on ethnic and political discrimination. This study concentrates on conflicts in Autonomous province of Kosovo and Metohija as part of Republic of Serbia.

Albanians make majority of people on Kosovo and Metohija lately, since they have been settled planningly. Second largest ethnic group are Serbs. Other groups include Montenegrins, Muslims, Turks, Roma people and others. Kosovo and Metohija include 12,3% (10.887 square kilometers) of total territory of Republic of Serbia.

Ideas of Albanian separatism and nationalism have formed and spread through all layers of Albanian society and local institutions of culture and education. At the same time terrorist organization called Kosovo Liberation Army (KLA) has been formed and has been illegal since. Their activities have been helped by USA and NATO with bombing of FR Yugoslavia in 1999.

Study extensively shows all processes that helped separation of Kosovo and Metohija from Serbian territory and forming of independent Republic of Kosovo, together with military aid of USA and NATO. Today's extremely tough and complicated situation on Kosovo has developed from century-long ethnic conflicts and NATO aggression and erecting of US army military base. Republic of Kosovo is far from its international recognition and admission to United Nations, despite it's illegal declaration of independence.

⁶⁰ О Махони Л.: *Нови йрилази раду државној сектору на Косову* // *Весник ОЕБС*, 2001, т. VIII, бр. 4, стр. 7–9.